

Notitie

Aan	:	Jeroen Rijlaarsdam (Nedersticht B.V.)
Van	:	Mark Spanjer MCIfA (senior KNA Archeoloog)
Onderwerp	:	archeologische verkenning/bureauonderzoek
Plan/locatie	:	plan Erfwonen aan de Hogenhofstraat te Maasbommel
Datum	:	31 maart 2021

Inleiding

Nedersticht B.V. (initiatiefnemer) heeft het voornemen om ten westen van de bebouwde kom van Maasbommel extensieve woningbouw te realiseren. Aansluitend aan de oude kern van het huidige dorp zijn plannen om een tweetal woonerven te realiseren met daarbij behorende infrastructuur en parkeerplaatsen. In het grootste deel van het plangebied zal door middel van beplanting en het graven van enkele sloten het landschap worden heringericht, waarbij de huidige agrarische bestemming ongewijzigd blijft.

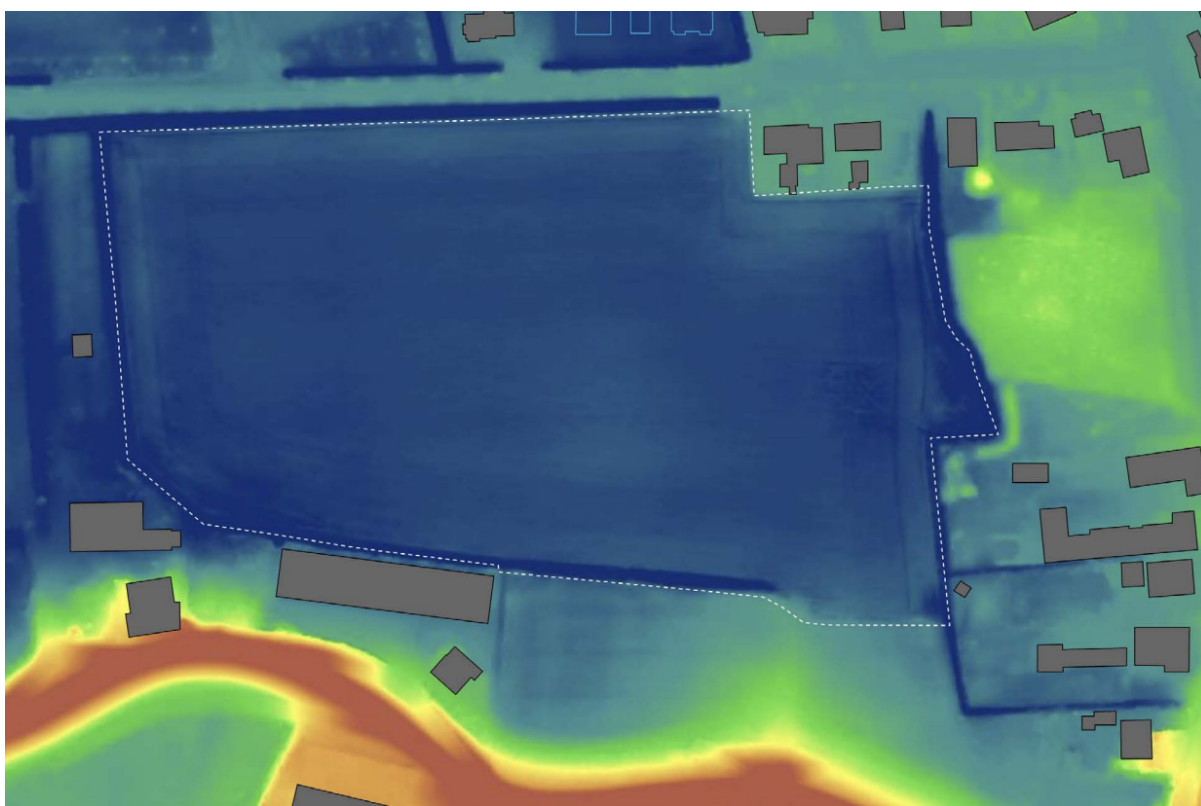

Overzicht van het plangebied aan de hand van het massamodel (HILBERINKBOSCH Architecten)

In het kader van de planvorming voor het project is het wenselijk dat rekening wordt gehouden met eventueel aanwezige sporen van eerdere bewoning en gebruik van het gebied. Deze notitie heeft tot doel om een kort overzicht te geven van de bekende of verwachte archeologische waarden in en rond het plan gebied. Verder zal op basis van het verwachtingsbeeld een advies worden gegeven hoe in het kader van de bouw en grondwerkzaamheden zorg te dragen voor het behoud van deze eventueel aanwezige archeologische waarden.

Het landschap

Het plangebied is volgens de bodemkaart gelegen in een gebied dat is gekwalificeerd als: kalkloze poldervaaggronden; zware zavel en lichte klei (Bodemcode: Rn95C) Het zou hier gaan om een stroomrug of stroomgordel zoals aangegeven op de geomorfologische kaart (Landvormsubgroepcode: B44). Dergelijke hogere gronden zijn geschikte plaatsen voor bewoning en gebruik in het verleden. Een in 2012 uitgevoerd inventariserend vooronderzoek door middel van boringen laat zien dat het beeld dat uit de kaarten naar voren komt juist is. Dit onderzoek dat uitgevoerd is direct aangrenzend aan het huidige plangebied laat zien dat daar sprake is van komgronden. Hoewel het hier om een beperkt onderzoek gaat kan worden gesteld dat in noordoosthoek van het plan er geen sprake is van hogere woongronden. Daarmee kan dit deel van het terrein worden beschouwd als minder geschikt voor gebruik en bewoning in de perioden voorafgaande aan de Middeleeuwen.

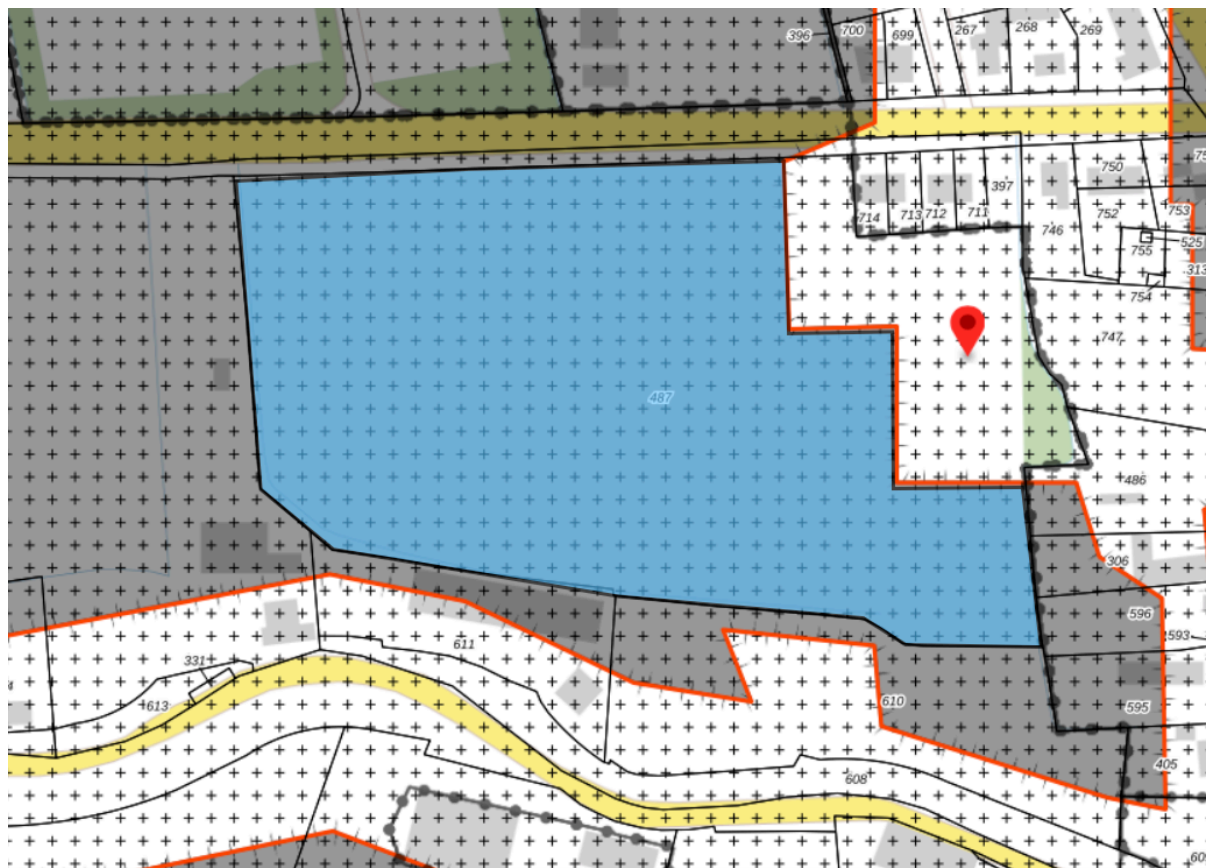

Hoogteverschillen in en om het plangebied (www.ahn.nl)

Het beeld dat naar voren komt als wij kijken naar de hoogteverschillen in en om het plangebied is dat van een mechanisch geëgaliseerd terrein. De rechte lijnen die hoogteverschillen markeren geven aanleiding om aan te nemen dat dit werk machinaal is uitgevoerd. De oorspronkelijke strokenverkaveling, percelering is verdwenen en de wat bol lopende typische akkers zijn niet meer in het gebied aanwezig. Mogelijk is er zelfs sprake van enige ontgroning, maar omdat gegevens over de oorspronkelijke percelen, zoals de breedte van sloten, ontbreken blijft dit bij een vermoeden. Het vlakken van het perceel en de mechanische wijze van uitvoeren daarvan zal impact hebben gehad op eventueel aanwezige archeologische resten in de ondergrond. De mogelijk aanwezige overblijfselen uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd zullen dan ook zijn aangetast of verdwenen.

Archeologische waarden

Hieronder ziet u de kaart van het plangebied zoals deze in ruimtelijke plannen is te zien en de archeologische waarde die aan de verschillende delen van het plangebied is gegeven.

Bron: www.ruimtelijkeplannen.nl

Archeologie
Waarde 4

Archeologie
Waarde 1

Ik neem u mee in de geschiedenis en daaraan gepaard gaande archeologische betekenis van het gebied. Hoewel Maasbommel nu een landelijke uitstraling heeft was het in de Late Middeleeuwen een stad voorzien van stadsrechten. In de schaduw van Nijmegen was het onderdeel van de Duitse Hanze en had dan ook een duidelijke rol in de regio en mogelijk ver daarbuiten. Het historisch verhaal van de ontwikkeling valt buiten deze notitie. Het belang wordt onderschreven doordat het voormalig bebouwde gebied van deze stad is aangewezen als een: Terrein van hoge archeologische waarde. In de beschrijving van dit terrein in het archeologisch informatiesysteem ARCHIS staat het volgende:

"Terrein met de oude stadskern Maasbommel. Oudste vermelding in 1318 van Oude stadskern. Waarschijnlijk heeft het stadje in de tweede helft van de 13de eeuw of in het begin van de veertiende eeuw stadrechten gekregen. De muntslag, de aanwezigheid van Lombarden en het lidmaatschap van de Hanze (sinds het midden van de 15de eeuw) wijzen op een zekere economische

betekenis in de 14de en 15de eeuw. Sinds het begin van de 15de eeuw komen de heren van Maasbommel, die het Hof te Maasbommel bewoonden in de bronnen voor.”¹

In het plangebied zelf is er geen sprake van archeologische meldingen van vondsten of onderzoek. Net ten noorden van het terrein is in 1949 een aantal 12^e/13^e -eeuwse scherven gevonden op wat toen nog bouwland was. De beschrijving is onnauwkeurig maar informatief: “Oude woongrond op stroomruggrond. Alleen in het noorden langs een landweg enkele verhoogde, onbewoonde erven. Scherven geraapt van bouwland tussen veel erven en boomgaarden².” De opmerking tussen erven laat zien dat het relatief dichtbij de Hogenhofstraat is gevonden. Het past in het beeld van vondsten rondom een stad of nederzetting.

Zoals al aangegeven hierboven is in 2012, op het direct aangrenzende terrein in het noordoosten een booronderzoek uitgevoerd door Econsultancy.³ Dit onderzoek laat zien dat in de ondergrond komgronden aanwezig zijn. Direct onder de bouwvoor is de opbouw van de bodem zodanig dat hier sprake moet zijn geweest van gebruik en bebouwing in de Late Middeleeuwen en vroeg Nieuwe Tijd. De auteur geeft aan dat de toenmalige plannen slechts een kleine impact zullen hebben op deze lagen die zijn aangetroffen. De verwachting dat hier waardevolle resten uit deze periodes aanwezig zijn worden met de boringen bevestigd. Het zou hier gaan om bewoning tussen de kerk en het hof ten zuiden respectievelijk ten noorden van de onderzoek locatie.

Het plangebied heeft een lage verwachting voor de periode Paleolithicum - Romeinse tijd en een hoge verwachting voor de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Op basis van deze verwachting heeft de gemeente beleidsmaatregelen geformuleerd en vastgesteld in het Bestemmingsplan Archeologie.

Volgens dit bestemmingsplan is er sprake van een hoge verwachting (waarde 1) in de noordoost hoek van het plangebied en is er sprake van een lage verwachting (waarde 4) in het overige deel van het plangebied. In het plangebied zijn geen archeologische monumenten. Het gehele plangebied heeft een lage verwachting voor de periode Paleolithicum - Romeinse tijd. Alleen in het noordoosten van het plangebied geldt een hoge verwachting voor de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd.

Onder de vastgestelde diepte van 150 cm onder maaiveld kunnen sporen van bewoning en gebruik aanwezig zijn van met name sporen uit de Late Prehistorie en de Romeinse Tijd. Dit is een gebruikelijke verwachting wat aansluit op het beeld voor het Middel Nederlands Rivieren gebied in deze perioden.

De sporen in dat deel van het terrein met een hoge verwachting voor sporen, structuren en vondsten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd kunnen zich direct onder de huidige bouwvoor bevinden. Op basis van het vastgestelde beleid geldt hiervoor een grens van 40cm onder het huidige maaiveld.

¹ Archeologische Monumentenkaart, objectcode 13217. ARCHIS II, www.cultureelerfgoed.nl.

² Zaakidentificatie:3108248100, vondstmelding. ARCHIS II, www.cultureelerfgoed.nl

³ Spanjaard, 2013

Kerk en Hof

Zoals het rapport van het booronderzoek aangeeft ligt het terrein, net als het huidige plangebied, tussen of nabij de locaties waar een hof heeft gelegen en waar ooit de voorganger van de huidige katholieke kerk stond. De laatste stond op wat nu nog de begraafplaats is die grenst aan het plangebied. Het hof, waarvan mag worden aangenomen dat dit de zogenaamde 'Blauwe Kamer' was, lag meer in noordelijke richting. Het is aannemelijk en op basis van het al eerder uitgevoerde booronderzoek waarschijnlijk dat tussen deze twee locaties, toen beide nog aanwezig waren, mensen hebben gewoond en gewerkt. Het gaat hier als het ware om een uitbreiding van de stad Maasbommel buiten haar uit kaarten bekende grenzen. Mogelijk is hier zelfs sprake van een poging tot een stadsuitleg. Iets wat we in de 14^e en 15^e eeuw vrij veel zien bij bestaande steden.

De Lambertus kerk

Op de huidige begraafplaats stond de Lambertuskerk. Ook een 19^e-eeuwse opvolger werd aldaar gerealiseerd en al spoedig weer afgebroken waarna de derde en huidige kerk met die naam werd opgetrokken in zuidelijke richting aan de dijk. Op een prent van Josua de Grave uit 1674 is een vrij forse kerk te zien die uittorent over het dorp Maasbommel. Niks op deze prent wijst op een plaats met een stedelijk allure. De bebouwing is licht en niet aaneensluitend. Wat er over is van de 'Hanzestad' zal in de 17^e eeuw weinig meer zijn dan een herinnering.

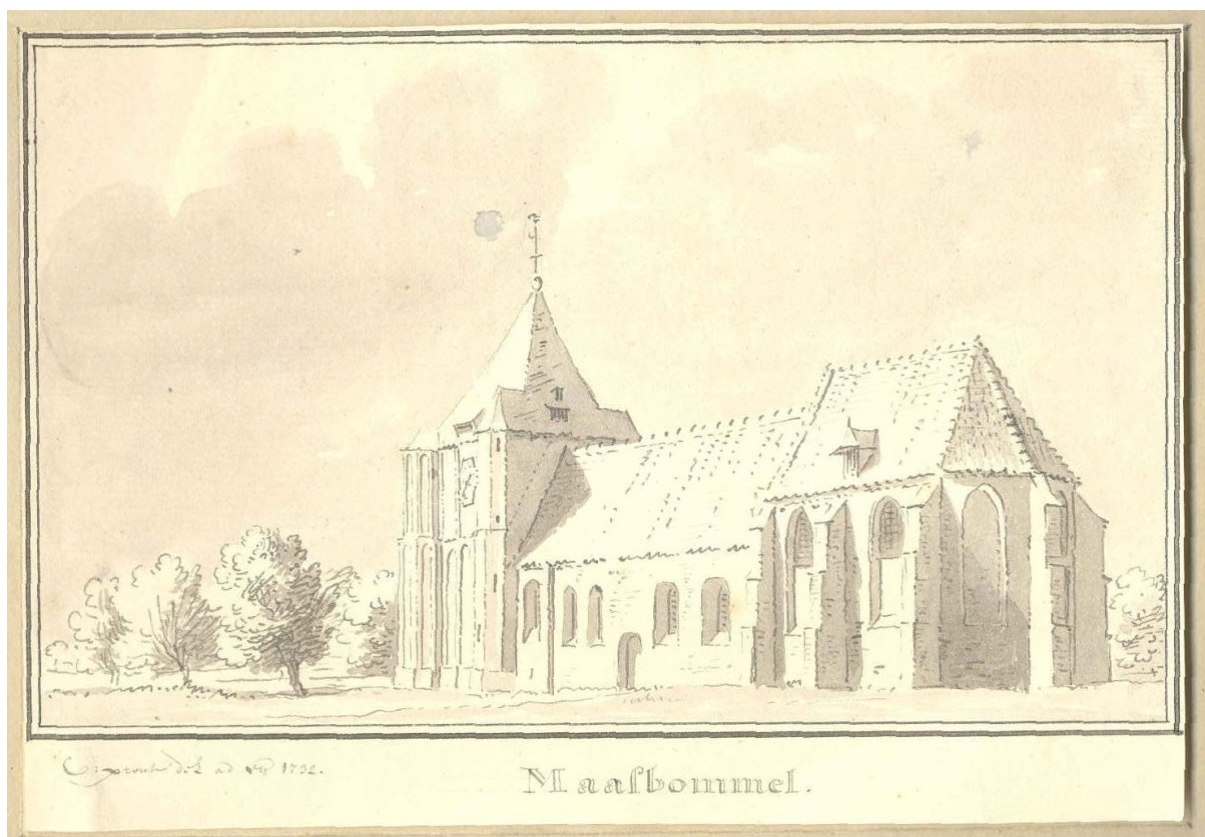

Gezicht op het dorp Maasbommel, Josua de Grave 1674 (Topografische Atlas Gelderland).

Dat beeld wordt eigenlijk ook bevestigd door de aanwijzers van het archeologisch monument. De Kerk valt buiten de grenzen van die status hoewel het vrijwel zeker is dat bij het vaststellen van de begrenzing men zich bewust was van deze kerk. Hij staat namelijk op enkele kaarten waarop deze begrenzing is gebaseerd.

Een tekening uit 1732 van de hand van C.Pronk laat zien dat de kerk in aanvang als groot is ontworpen of dat men plannen had voor een forse uitbreiding. Het gebouw had een laag, eenbeukig, romaans schip, dat was verlengd in westelijke richting. Een jonger gotisch koor aan de oostzijde getuigt van ambitie van de toenmalige bouwheren. Dat met de vensters deels heeft dichtgezet lijkt te wijzen op een gestaakte plannen. Tegen het Romaanse schip sloot aan de westkant een opvallend groot begin van een toren aan. Bij de bouw van de toren heeft men kennelijk al rekening gehouden met de verhoging van het schip omdat een daklijn al zichtbaar is.

Met name de omvang van de toren wijst op grote plannen met de kerk. De aardige afgeknotte oplossing van het dak is, hoe aantrekkelijk dan ook, een sterke aanwijzing dat de oorspronkelijke plannen nooit zijn gerealiseerd. Een schatting van hoe ver men was met deze verbouwing is moeilijk te maken maar een kwart lijkt redelijk.⁴

De kerk van Maasbommel in 1732 door C.Pronk. (www.rkd.nl)

Het wijst op een scherpe breuk van de economische neergang en draagkracht van de parochie en stad. En met enige fantasie zou het ook een bewijs kunnen zijn voor het moeten opgeven van deze kerk door de katholieken in 1609. Los daarvan past het zeker in de economische trend van de Republiek der Verenigde Nederlanden na 1700 n. Chr. en wat er bekend is over de teruggang van Maasbommel. Dit alles zou leiden tot verwaarlozing en een bouwkundig in slechte staat verkerend bouwwerk dat in 1812 is gesloopt.

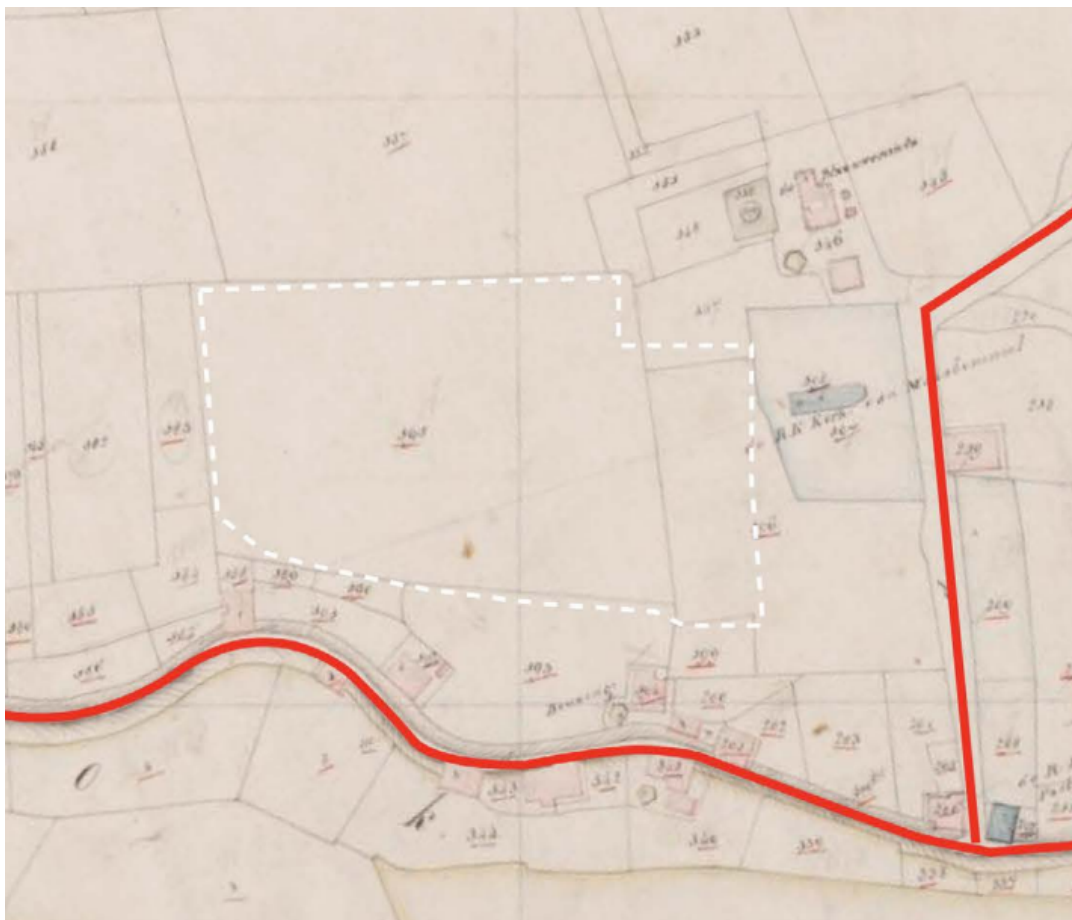
⁴ Schulte 1986

De Locatie van de kerk is veelzeggend. Niet in het centrum van de stad maar aan de rand. Het wijst op druk op de ruimte in het centrum en daarmee een aanwijzing voor bezigheid en voorspoed. Het kan ook worden uitgelegd als een bewijs dat de bouwers uitgingen van een groei van de stad in westelijke richting. Wat gezien de positie in een Europees handelsnetwerk en wat bekend is over de heersende tijdsgeest in de steden niet vreemd is. Zoals zoveel plaatsen in Nederland is de geplande stadsuitbreiding aan het einde van de Middeleeuwen niet gerealiseerd.

Gezien de sociaal economische ontwikkeling van Maasbommel en de daaraan gekoppelde bouwgeschiedenis van deze kerk is het onwaarschijnlijk dat het kerkhof intensief werd gebruikt. Graven buiten het huidige kerkhof zijn dan niet waarschijnlijk. Kijkend naar de prent kan aan de hand van de bomen de percelingsgrenzen worden afgeleid. Het is geen sluitend bewijs maar het lijkt dat de vorm van dit perceel sinds 1732 niet is gewijzigd. Verder terrein rond de kerk is duidelijk opgehoogd terwijl dit in het aangrenzende plangebied niet het geval is. Zie hiervoor de hoogteverschillen zichtbaar op de afbeelding op pagina 2.

De Kamer

Maasbommel heeft in haar bloeiperioden drie hoven, versterkte huizen, van aanzienlijke families gehad. Over hun ontstaan is relatief weinig bekend en deze notitie is niet de plek om daar verder op in te gaan. Van deze drie is voor ons de Blauwe Kamer interessant. Gelegen ten noordoosten van het plangebied is het waarschijnlijk dat het een uitstralend effect op de omgeving heeft gehad en mogelijk valt een deel van het complex binnen de randen van het plangebied.

Plangebied op de kadasterkaart van 1831, opname 1820.

Gemeente Maasbommel, Sectie C, Blad 1. (www.cultureelerfgoed.nl)

Op de kadastrale kaart van 1831 zijn een aantal percelen te zien die samen een rechthoek vormen met in het middelpunt een aantal gebouwen. Deze percelen zijn in 1820 in eigendom van Andreas Willem Loderus. Deze dan 40-jarige rentenier is een telg van een familie die invloedrijk was in Maasbommel en omgeving. De status van de eigenaar en de vorm van de percelen samen zijn aanleiding om dit als een hof te beschouwen. Moeilijk leesbaar want geradeerd is de naam te lezen. Dat het is doorgehaald wijst waarschijnlijk op het geheel verloren zijn geraakt van de oorspronkelijke functie.

Ook dit huis is in verval geraakt, net als de kerk. Volgens de Tegenwoordige Staat voor 1741 stond daar een laag met leien gedekt stenen gebouw naast een puinhoop, volgens de inwoners van Maasbommel de overblijfselen van een slot of klooster.⁵ De plaatselijke bevolking sprak volgens de schrijver van de Tegenwoordige Staat ook van het 'Blaauw Torentje', ongetwijfeld in verband met de steensoort of de leidekking. Het geheel wekt de indruk een zogenaamde 'steenbreuk' te zijn. Een gebouw dat in verval is en langzaam in delen wordt verkocht; een bron van her te gebruiken bouwmaterialen.

Dit versterkte huis of hof is vrij onbekend. Maar verwacht mag worden dat van deze "Blauwe Kamer" of "Blaauwen Kats" of gewoon "Kamer" sporen in de ondergrond zijn overgebleven. Daarbij gaan de gedachten in het huidige plangebied niet uit naar sporen van het woonhuis en bijgebouwen zelf maar eerder naar de omgrachting van het complex.

Impact archeologie versus bouwplan

Voor het gehele plangebied geldt een dubbelbestemming Archeologie (zie afbeelding op pagina 3 en onderstaand). Op basis van de Archeologische maatregelenkaart, onderdeel van het bestemmingsplan archeologie zijn voor het plangebied de volgende archeologische verwachtingen en waarden vastgesteld:

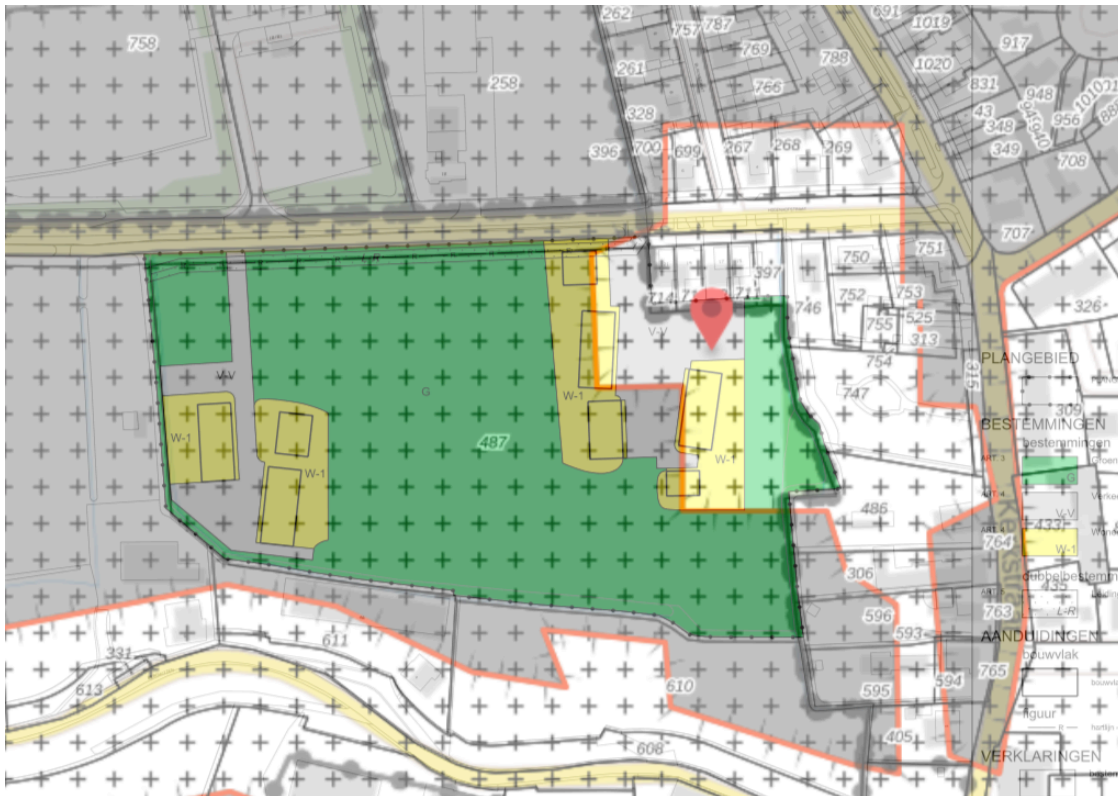
'waarde archeologie 1' bodemingrepen groter dan 100 m² en dieper dan 40 cm of/dan wel ophogen groter dan 100 m² en hoger dan 70 cm;

'waarde archeologie 4' bodemingrepen groter dan 1.000 m² en dieper dan 150 cm of/dan wel ophogen groter dan 1.000 m² en hoger dan 70 cm;

In algemene termen is er sprake van een hoge verwachting, waarde 1) in de noordoost hoek van het plangebied en is er sprake van een lage verwachting, waarde 4) in het overige deel van het plangebied.

Een omgevingsvergunning is niet vereist voor die delen van het plangebied waar het reguliere bestaande normale agrarische gebruik van de grond wordt gecontinueerd.

⁵ Isaak Tirion 1741

Het verkavelingsplan in relatie tot de archeologische waarde. (HilberinkBosch/ Ruimtelijkeplannen)

Als wij het toekomstig verkavelingsplan bekijken lijkt het in eerste instantie zo dat in beide bouwblokken, oost en west en mogelijk ook voorafgaande aan het graven van de sloten archeologisch (voor-) onderzoek zou moeten plaatsvinden. Echter voorafgaande aan de grondroerende werkzaamheden zal het terrein en zeker daar waar de huizen en infrastructuur zal worden gerealiseerd worden opgehoogd. Daarmee komt het maaiveld ter plaatse zeker 2.00 meter boven de grens opgesteld in het bestemmingsplan archeologie.

Voor die delen van het terrein waar 'waarde 4' van toepassing is wordt in effect een verticale buffer gecreëerd die zorgt dat de impact van de bouwputten en ondergrondse infrastructuur op de eventueel aanwezige overblijfselen van voor de Middeleeuwen terugbrengt tot nul. De verplichting tot het doen van onderzoek is daarmee niet van toepassing op de delen van het plan met een verwachtingswaarde 4.

In theorie zou het mogelijk zijn dat funderingen, met eventuele (hei)palen, resten zouden kunnen aantasten. Deze kans is niet uit te sluiten maar de oppervlakte van deze eventuele verstoringen zijn ten opzichte van het gehele plan of zelfs ten opzichte van de bouwblokken gering; minder dan 1%. Daarmee zal geen afbreuk gedaan worden aan de informatiewaarde die mogelijk in de ondergrond aanwezig is. Zeker gezien de lage verwachting is de potentiële impact als gering te beschouwen.

De vorm van de sloten en afmetingen staan nog niet vast, noch een daadwerkelijk besluit over de uitvoering hiervan. Daarbij is het op moment van schrijven niet waarschijnlijk dat zij verder gaan reiken dan de vastgestelde grens van 1.50 meter onder het huidige maaiveld. Daarbij is het goed om in beeld te houden dat de daadwerkelijke roering van de ondergrond op een diepte van 1.5 meter smaller is dan op maaiveldhoogte. Hoewel technisch vooronderzoek hier mogelijk is, is hier geen sprake van een meerwaarde van vooronderzoek. Eventueel aanwezige waarden dienen dan geborgd te worden in een maximaal 0.5 meter brede strook op een diepte van ongeveer 1,5 meter. Hetgeen per definitie meer archeologie zal verstoren dan door de geplande werkzaamheden mogelijk het

geval zou zijn. Het is dan ook nodig om de archeologische zorg te beperken tot een registratie van eventueel aangesneden archeologische sporen en vondsten tijdens de werkzaamheden. Een dergelijke verplichting vervalt als bij de verdere planontwikkeling de geplande verstoring niet verder reikt dan de 1,50 meter zoals deze geldt in de gebieden met een waarde 4.

De vijf bouwvlakken in het noordoosten van het plangebied oversnijden deels een gebied met de hoge verwachtingswaarde waarde 1. Ook bij de voorgenomen ophoging zal met name de ondergrondse infrastructuur en graven van sloten en mogelijk het ontgraven van de bouwputten de lagen die zijn waargenomen tijdens het onderzoek uit 2012 doorsnijden. Er bestaat een gerede kans dat zich in de ondergrond de resten van een sloot, of zelfs een gracht bevinden die ooit de grens vormde van het hof 'De Blauwe Kamer'.

De grondwerkzaamheden dienen plaats te vinden in het gebied met waarde 1 waar verkennend booronderzoek kan plaatsvinden conform de geldende gemeentelijke en nationale wet- en regelgeving.

Conclusie en advies

Voor de noordoost hoek van het plangebied, daar waar 'waarde archeologie 1' geldt, is er sprake van een hoge verwachting voor sporen, structuren en vondsten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Bij archeologisch vooronderzoek (2012) is vastgesteld dat ophoging en groundbewerking heeft plaatsgevonden in deze periodes die aansluit bij de hoge verwachting voor deze periode.

Daarbij gaan de gedachten vrijwel meteen naar de 'Lambertuskerk.' Het staat vast dat deze laat middeleeuwse kerk ten oosten, buiten het huidige plangebied heeft gestaan. Het is echter niet waarschijnlijk, gezien de geschiedenis en nog waarneembare percelering in het veld, dat primaire activiteit rond deze kerk heeft plaatsgevonden binnen de grenzen van het huidige plangebied.

Waarschijnlijker is dat men binnen het plangebied overblijfselen aantreft van een versterkt huis of hof. Hoewel vrij onbekend mag worden verwacht dat van deze "Blauwe Kamer" sporen in de ondergrond zijn overgebleven. Daarbij gaan de gedachten niet uit naar sporen van het woonhuis en bijgebouwen zelf maar eerder naar de omgrachting van het complex.

Zowel Kerk als Kamer zijn waarschijnlijk onderdeel van een niet succesvolle stadsuitleg van Maasbommel in westelijke richting. Het gebied tussen beide complexen is dan ook potentieel interessant om dit proces beter te kunnen doorgronden.

Onderstaande adviezen zijn bedoeld om inzicht te krijgen in verspreiding van de eerder waargenomen (cultuur) lagen in de bodemopbouw en de mogelijke aanwezigheid van onder andere een gracht te toetsen. Op basis van de resultaten van het eerdere booronderzoek en het verwachtingsbeeld in deze notitie beschreven, blijft de hoge verwachting voor resten uit de periode Middeleeuwen - Nieuwe tijd gehandhaafd.

Het eerste advies geldt de noordoosthoek met archeologische waarde 1 waar verkennend booronderzoek kan plaatsvinden conform de geldende gemeentelijke en nationale wet- en regelgeving.

Het tweede advies geldt voor de sloten in het totale plangebied. Indien er gegraven wordt én als de wijze van graven leidt tot roering van de grond onder een niveau van 1,50 meter onder het huidige maaiveld, dan is hierbij begeleiding van een archeoloog wenselijk.

Het derde en tevens laatste advies geldt de overige delen van het terrein met archeologische waarde 4. Door de wijze van uitvoering, onder andere het ophogen van het terrein zal de impact op

eventueel aanwezige archeologie laag zijn. In de eerste plaats is de bestaande verwachting laag en zal de daadwerkelijke verstoring van de ondergrond op een diepte lager dan 1,50 meter onder het huidige maaiveld minder dan 1% zijn van het te bebouwen areaal. Archeologisch onderzoek in dit gebied is derhalve niet nodig.

Bronnen en Literatuur

A.G. Schulte, Het Land van Maas en Waal, Monumenten van geschiedenis en kunst, Den Haag/Zeist, 1986

G.W.J. Spanjaard, Archeologisch bureau- en booronderzoek Hogenhofstraat - Kerkstraat 11 te Maasbommel in de gemeente West Maas en Waal. Doetinchem , 2013

I. Tirion ,Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, deel 3 Gelderland. Amsterdam, 1741

Prenten

Gezicht op het dorp Maasbommel, Josua de Grave 1674, Topografische Atlas Gelderland, Arnhem, inv./cat.nr GM 9088

De kerk van Maasbommel, C. Pronk 1732. Collectie Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie